gáénak érzi, fölemeli szavát a probléma körül kialakult közöny ellen. Hiszi és vallja, hogy a kisebbség nem áll »elveszett ponton«, amíg vállalja a magyarság és az emberség kettős kötöttségét. Csak az »internacionalista emberségtudat« kerülheti el a nacionalizmus buktatóit. »De ez az emberré, emberséggé egyenesítő gerinc, az európai és internacionalista elkötelezettség — magyarságtudat, nyelvtudat nélkül talajtalan és könnyen elsorvad.« (*Nincs elveszett pont*).

Ízig-vérig publicista, közíró Fábry Zoltán; egész emberrel, a tiszta erkölcs hűségében élővel nézünk szembe írásait olvasva. Szomjazzuk tanúságtételét, a felelősség szorításában született írásait. Különösen manapság, amikor színüket vesztik a szavak, üresen konganak a mondatok, amikor gyakorta divatjamúltnak tűnik a közösségi elkötelezettség. Fábry életművét nagy huszadik századi publicistáinké mellé kell helyeznünk, Bálint György és Gaál Gábor szomszédságába.

Idézzük befejezésül jellemzésére azokat a szavait, melyeket Ady publicisztikájáról szólván írt le a közíró föladatáról: »Ezért lehet szeizmográf: őr a strázsán. Szemének élessége, emberségtudatából adódó állandó ébrenléte tanú- és bírószerepre predesztinálja: egyszerre és egyben mondhatja ki a tanulságot és ítéletet. Az igazi publicisztika cáfolhatatlan tanúság, tanulság és ítélet!«

KISS GY. CSABA

CERUZASOROK EGY JELENTŐS KÖNYVRŐL

HERCEG JÁNOS: *Kiáltás a ködből.*
Forum, Újvidék, 1970.

Legszívesebben magánlevelet írnék a batinai remetének, ha már nem kereshetem fel s nem mondhatom el neki, kolnai borozgatás közben, mindazt, ami könyve olvasása során gyűlt fel bennem az ő egykori budai lakásához közeli szobám magányában.

De mivel eseménynek érzem ezt a művét, közügyszámba menőnek, írnom kell róla már csak azért is, mert eddigi méltatása, úgy érzem, nem minden esetben tapintott rá a leglényegesebbre.

Méltatói szinte versengve emlegetik meglepetésként ezt a verseskönyvet. Októberi virágzásnak nemkülönben. Nos, e meglepettségükkel szemben hadd kezdem mindjárt azzal, hogy engem egy cseppet sem lepett meg ez a »kései« munka. Szinte várta is ezt az összesítő vallomást a beérő életművet figyelő kortárs. És ha azt vallaná: lényegében ilyennek is képzelte el, aligha túlozna különösebben.

Először is azért nem, mert tisztában van a szerző igazával, aminek magánlevélben adott hangot a minap a batinai magános, azzal ugyanis, hogy ez a munka legalább annyira emberi reveláció, mint költői, mivel vannak dolgok, amiket másként, más műfajban, s bizonyos helyzetekben, nem lehet érzékeltetni, csak így.

De felhozhat mást is a kortárs tárgyilagos várakozása indokolásául: még a nagyon fogékony éveiből emlékszik egy Herceg-versre a Szirmai-féle Kalangyában: a harmincas évek dereka táján közölt versben

olyan hangot üt meg a novellista, alkalmasint Varadini bán ürügyén, amely hang most, a *Kiáltás a ködből* ismeretében nyugodtan mondható archetípusnak, annak idején azonban legfeljebb ha tesztszólamnak vélhette a megsejtett holnapi mű anyagának hangszerelésében. Más: vajon nem több-e sejtetésnél a fiatal Herceg novelláiban a hangulatfestő, légkörteremtő elemek domináló líraisága? Kekez Tuna kakukmarcisága az attitűdön túl líraiságában is tanúságtétel erejével igazolhatná a megfigyelő igazát. Más: Berényi Jánossal, a negyvenes évek elején, arról vitatkoztuk át egyszer a Baja—Szabadka közti útszakaszt a »súlyos paraszti világ« álma fölött döcögő vicinálison: ahogyan a szerkesztő Herceg mérlegre teszi a verset, másokét, az végső fokon arra vall, hogy Szenteleky hű tanítványaként áttételesen menti át a változó időn a közös Mester ars poeticáját... És végül: mint érett közíró nem ugyanazért szállt-e síkra az utóbbi esztendőkben az igaz ügy védelmében, mint amit e kései kötet lehelete is tanusít — egy életélmény összegezését — a maga rafinált egyszerűségében, illúziótlan szembesülésével, enyhén ironikus szemléletével, fanyar kajánságával, okosan alkalmazott hang-, illetve szövegmegfogottságával, a lényeg mélyre rejtésében, a létezés drámai mélyáramlásának ránk vonatkozó árnyalataiban nem utolsósorban.

De tartsunk sort.

Valóban hársfasuhogás volna ez a líra, mint ahogy a lirikus Fehér jellemzi lírai beszámolójában? Szerintem korántsem hársfasuhogás! Vitathatatlan tény azonban az, hogy megfontolt férfibeszéd. Az. De jellemzésül ezt sem érzem elegendőnek, miképpen az általánosan emlegetett férfiasságát sem abban látom e lírának, amit bizonyítékául eddig elmondottak. Ez a nagyon is hőérzékeny anyagú szövedék természeténél fogva egy cseppet sem férfias tulajdonképpen. Borongásában inkább nőiesnek mondható elemek levonószerűen rejtett színegyvelege, s esztétikai táplálékká elsőnek a vele azonosulók leheletétől tisztul, majd lélekbe markoló revelációvá, hogyha figyelmesen vizsgáljuk a címek elhagyásával szinte freskóvá összeálló áramlásban a létezés dramatizált sorstöredék sorozatait a verselemek zajlásában.

Hívalkodástól mentes szín-, hang- és képrendszere is csak a lényegesen formáló irónia, illúziótlanság, kiábrándultság jelenvalósága révén válik férfiassá. És még inkább abban, ahogyan a novellista józansága vegyíti versének elemeit a mondandó kemény követelményeinek fratlan törvényei szerint akár a hangváltás mikéntjében, akár a szó sodrának megfogásában vagy épp eltérítésében, olykor az elhallgatás rafináltságában, vagy a sarkítás eszközeivel előhívott képhatás más hatású áramütéseivel, s nemegyszer a leplező rendeltetésű bátorság tételességében. *Itt* és *ma* érzékeltetésében csakugyan nem folyamodhatott volna Herceg máshoz, mint ehhez, csakis ehhez a versformához, hogy megteremthesse a létezés drámáját folyamatosan építő képek, események, emlékek és reminiszcenciák, tájelemek és helyenként igenis mitizált hangulatok összességéből ezt a hömpölygő folyamot — életélményének egyedül lehetséges vetületét.

Mondhatnám úgy is: a *módszer lényegében* érzem leginkább lírája férfiasságát: a pontos részleteket, ahogyan a homályos egész szolgálatába állítja szinte személytelenül ezekben az egymondatos szabadversekben, ahogyan e kellemes zenéjű sorokban rögzíteni tudja a hullámzó világból mindazt, ami a tulajdonképpeni ködöt tudatosan borítja belső világának érzékeléseképpen a vegyesen kavargó színek és képek, emlékek és reminiszcenciák áramoltatásával. És a verselemek közti kapcsolatok érzékeny áttűnéseiben a jelenlevő irónia és illúziótlanság jóvoltából mindenkor úgy, hogy a szó elioti értelmében érezze magát otthonosnak a homályos egészben minden fogalom.

Ebből, csakis ebből ered aztán e zabolátlan sodrú szabadversek jelzésrétegekre utaló hitelessége, szintetizáltan csakis így sejtetheti a létezés mélyáramlatában fel-felbukkanó sorsábrázoló képeket, hangokat és hangulatokat.

Minthogy helyszűke miatt nem idézhetek kedvem szerint az elmondottak alátámasztásául, csupán a versek címét jelzem: ***Alvó helyett, Az elárultak bosszúja, Hiába bor és***

énekszó, Idegen hazában tétován, Fegyverhordozók reménye — az első ciklusból; úgyszólván majd minden verse szolgáltat bizonyító elemeket a második ciklusban, amely, úgy érzem, a legnívósabb darabjait tartalmazza, vagy a harmadikból a *Köpjétek le a győzőt, Madarak ürügyén a hazáról, Csak a jegenyék örködnek fölöttünk,* s a negyedikből: *Könyörgés a kimondhatatlanért, Intelem az utánunk jövőknek, Fegyverhordozók és kengyelfutók, Egy hűtlen küldöttnek*...

Kapásból ütöm fel most a könyvet, s ahol épp kinyílik: *Emlékek és csodák.* Fuimus... Nosztalgikus reminiszcencia, szinte elhantolt fájdalom, s ha mégis átsüt a törmeléken, a lemondás élce leheli a zárósorokba a mondhatatlan szívigazságot úgy, hogy nagyon sokáig halljuk Atlantisz harangszavát a mélyből.

Más: a *Kiskőszeg, nyár, virágos reggelek* közepébe ágyazott panasz kollektív ugyan, mégis személyesnek érzem, amint hangját bontja... »így élünk bizony, elkopott igék és réges-rég kicsúfolt idillek között kívánva jó estét egymásnak, de azért csak ne sajnáljon senki...« Vagy:... »de igazában nem ismeri a szabadság dalát, aki azt mondja, ha csak a madárnak is, menjen, ki merre lát, keressen új hazát...« Fokozatosan kicsengő ez a hang más költeményeiben ott, ahol más-más árnyalatú színezetben, sőt más és mégis ide utaló mondandóban rémlik hallatszani, például amikor a feltételezett bizonyosság jelenthetőségét kérdőjelezi meg, elhessentvén ajkáról a gyáva, a megalkuvó és megtartóztató szót... a féken tartott bátorság hatékonyabban nyilvánulhat, minthogyha harsány kiállásra buzdítana. Mert a hallgatás vádja is jobb és hasznosabb, mint a megalkuvás. Vagy ahogy az örök szegénységet jeleníti meg az épülő új városban, elhallgatottan is érezzük, kikről beszél:... »bárhonnan jönnek is az újgazdagok, a szegények néma panasza ott marad a kanyargós kis utcákban, s látjátok, pallót fektet le a régi és új világ között, hiába bor és énekszó, mindhiába...« Vagy megint másutt:... »azért senki sem szégyelli magát minthogy a megtört gerinc lett a hűség egyetlen biztos jele, hát ezt most, jó lenne remélni, megint elfeledheti egy időre az ember...« — milyen árnyalt irónia vetíti ezt a messzire utaló reminiszcenciatöredéket Zápolya korából a koncleső helyezkedők tanúságtételéül... De idézhetnék majd minden verséből hasonló magvasságokat, és ha elhagynám a versek címét és csupa ilyen mélyre merített részeket sorakoztatnék ide, az se volna elegendő.

Ezt a munkát igenis el kell olvasnia minden írástudónak odalent. A kritikusoknak legfőképpen. Netalántán ráébrednének Hercegről szemellenzős szempontokból kimondott ítéletük helytelenségére, s talán másokéra is, bár Herceg nem rejti véka alá ebben a lírai kötetében sem azt a legszemélyesebb sérelmét, hogy »inasok szorították a szájára nyirkos tenyerüket«... Az avantgardra esküvők is okulhatnának valamelyest ebből a tartalmas szép verses munkából. A szándékolt újság mindenekfelett — nem az egyetlen üdvösség sem ott, sem másutt, ahol égetőbb mondanivalók is akadnak, és nem is elvétve.

DUDÁS KÁLMÁN